

Grundtvigianisme og naturvidenskab

af Anders Pontoppidan Thyssen

Den 13. september 1985 forsvarede H. C. Hansen sin disputats om Poul la Cour for den naturvidenskabelige doktorgrad ved Aarhus Universitet¹. Her bringes professor, dr.theol. Anders Pontoppidan Thyssens oppositionsindlæg ved handlingen.

Som naturvidenskabelig disputats er denne bog usædvanlig allerede ved sin titel: »Poul la Cour – grundtvigianer, opfinder og folkeoplyser«. Opfindelser spiller en stor rolle og dermed teknologihistoriske synspunkter, men de er forbundet med biografisk-kulturhistoriske undersøgelser. Det skyldes la Cours mangesidige personlighed og virksomhed. I en kort selvbiografi fra 1903 betegner la Cour sig selv som »en sær Blanding af Fysiker og Humanist, af Tænkere og Følelser«. Hans evner gik afgjort i matematisk-fysisk retning, skriver han, men han havde ikke haft lyst at begrænse sig det snævert faglige². Det er derfor prisværdigt, at H.C. Hansen har villet skrive, hvad han kalder en »helhedsbiografi« (s. 13), og fremstillingen er velordnet og velskrevet. Skønt den spænder fra højst personlige træk til tekniske beregninger, giver den et godt og sammenhængende billede af Poul la Cour.

På den anden side må det erkendes, at det biografisk-kulturhistoriske – som jeg skal tage mig af – ikke er bogens stærkeste side. Det bærende i den som disputats er det videnskabs- og teknologihistoriske, herunder både la Cours opfindelser og hans undervisning i matematik, fysik og teknologi. Hvad jeg vil kritisere, har for så vidt ikke stor betydning i forhold til bogens tyngdepunkt. På den anden side prætenderer den at være »en udtømmende biografi« (s. 13), og jeg må her – som beskikket opponenter – fremdrage og uddybe svagere punkter i dens personal- og kulturhistoriske del.

Lad mig begynde med en lille forlovelseshistorie og overhovedet med,

-
1. Udg. på Askov Højskoles forlag 1985, 516s. Oppositionsmanuskriptets form er stort set bevaret, dog tillempet til skriftlig fremstilling og uddybet med nogle tilføjelser. De utrykte kilder findes samlet i det store la Cour-arkiv på Askov Højskole (det forkortes AH), herunder breve til og fra Poul og Hulda la Cour og kopier af breve m.m. i andre arkiver, navnlig privatarkiver i Rigsarkivet og Det kgl. Bibliotek. Se herom H.C. Hansens bog s. 477.
 2. Selvbiografien trykt i Julebogen (uden forf.), Kbh. 1903, s. 111ff. Den er formodentlig skrevet på foranledning af ordenshistoriografen, da la Cour blev ridder 1902.

hvad man kunne kalde *kvinderne i la Cours liv*. Han første, mislykkede forlovelse skal ifølge s. 25ff have betydet en personlig krise og afklaring i 1870. Men det er en tvivlsom historie. Grundlaget er en sen optegnelse af Askovlæreren H. Nutzhorn, en lille opbyggelig historie om en ung mand, der tog sig en hævet forlovelse nær, men fandt trøst i sin tro og lod forlovelsesringen omsmede til et kors. Hertil har Nutzhorn endnu senere – så vidt jeg kunne se med gammel, rystende hånd – føjet ordene: »Hans navn var Poul la Cour« (AH). Til støtte for denne historie henviser H. C. Hansen dels til en ændring af la Cours håndskrift i december 1870, dels til to nogenlunde samtidige breve (s. 28-31). Men det første, til H.S. Vodskov, oplyser intet nærmere om forlovelsen, kun at la Cours tidligere forlovede hed Antoinette og boede på en gård nær Skærsø, hans barndomshjem. Og hvis H. C. Hansen finder tegn på afklaring i dette brev, dementere; det unægtelig af det andet, til Jørgen la Cour i november 1870. Hertil kommer andre uklarheder: Ifølge s. 27 var det hende, der hævdede forlovelsen, men ifølge s. 98 la Cour selv; og ifølge Even Marstrands la Cour-biografi var forlovelsen en kort episode, begyndt i julen 1869 og afsluttet et par måneder efter¹, men H. C. Hansen synes at mene, at la Cour hævdede forlovelsen allerede i foråret 1869².

Efter min mening bør man med hensyn til denne sag holde sig til de samtidige breve, hvor der findes bedre oplysninger. Her er den kun en forbigående skygge i forhold til den langt større begivenhed i oktober 1871, da la Cour forlovede sig med Hulda Barfod – kaldet *Ulla* (hvilket forklares s. 64, men ikke s. 40, da navnet optræder første gang). Det var denne forlovelse, der betød afklaring for la Cour. Det fremgår af forlovelsesbrevene, især fra la Cours rejse til England, som begyndte kort efter. Her skriver la Cour bl.a.: Var jeg »i Efteråret gået tilsøes uden dig, havde jeg ikke holdt det ud; som hjemløs Fugl havde Længslerne flagret mod Land uden at finde frem...«. Men nu var alt forandret, så han måtte spørge: »Vi, som fik leve sådan, vi som i få Dage fik så Tusindfold mere end så mange Andre i et helt Liv... Vi som voxede i *Troen* sammen, Vi som følte Kjærlighedens evige Pulsslag banke som i *et Hjerte* – tør vi vente mere?« Også for Ulla var deres forhold mageløst fra første færd, så at hun havde svært ved at finde ord derfor, måske bedst i et vers hun sendte ham med ordene: »en Videnskab, som Gud kun ved, Er Livet i Vor Kjærlighed«!³

1. Even Marstrand: Poul la Cour, 1912, s. 30.

2. Iflg. s. 98 hævdede la Cour forlovelsen »samme forår«, og det sidst nævnte årstal er 1869. H.C. Hansen oplyste, at han refererer til året 1870, der nævnes s. 97. Det er et eksempel blandt flere på ubestemte tidsangivelser. En tidstavle ville have været nyttig.

3. Poul la Cour til Ulla 27/12 1871, Ulla til Poul okt. og 24/12 1871 (begyndelsesdato), AH.

Det er rigtigt, som H. C. Hansen skriver s. 99, at de i disse breve fortæller deres livshistorie, og la Cour omtaler flere gange Antoinette, men kun som en sørgelig misforståelse fra første øjeblik: hun havde aldrig vist ham glimt af kærlighed, selv ikke da hun sagde »ja«. Der er her ingen støtte at hente for Nutzhorns historie.

Derfor vil jeg mene, at Antoinette-historien kunne reduceres til nogle få linier. Derimod var Ulla det personlige fortegn for la Cours første selvstændige virksomhed, som behandles i kap. 2-4. Hun må da også nævnes flere gange i disse kapitler, men hun dukker først op – i al sin glans – i kap. 5 om Askov udvidede højskole i 1878. Skildringen af Ulla er her blevet meget fyldigere end i det indleverede manuskript, takket være et stort nyt brevmateriale (se s. 12), og den giver et levende billede af denne interessante person. Jeg skal senere fremdrage nogle træk derfra.

Men Ulla døde i 1878, og det må betegnes som en mangel, at vi intet får at vide om la Cours anden hustru Christine Marstrand, med hvem han blev gift i 1882. Dette ægteskab varede dog næsten 26 år. H. C. Hansen henviser til, at den del af la Cour-arkivet, som vedrørte hende, er blevet brændt (s. 12). Men der må være andre muligheder, især i de mange grundtvigske privatarkiver i Rigsarkivet. Alene i Ernst Triers arkiv findes der langt over 100 breve fra Christine til Ernst og Julie Trier 1870-93.

Jeg går nu over til de to spørgsmål, som jeg for min del må tillægge størst betydning: la Cours forhold til grundtvigianismen og spørgsmålet om tro og viden. I begge henseender er det min hovedindvending, at fremstillingen af samtidsbaggrunden er mangelfuld. Mens la Cours fysisk-teknologiske foretagender som regel behandles med ret udførlig baggrundstegning, holder H. C. Hansen sig ret snævert til det biografiske vedrørende grundtvigianismen og tro-viden debatten. Den historisk-tankemæssige analyse når derfor ikke ret langt.

Med hensyn til *Grundtvig* selv vil jeg gerne acceptere den begrænsning, der angives s. 14, nemlig til den del af Grundtvigs eget tankegods, som var kendt i de grundtvigske kredse, hvor la Cour færdedes. Men H. C. Hansen går dog videre s. 110, hvor det hævdes, at Grundtvig efter Englandsrejserne fik et mere positivt forhold til matematikken. Det gælder kun med store forbehold; på den ene side *kunne* også den unge Grundtvig udtale sig positivt om matematik som et led af videnskabernes sammenhæng; på den anden side stammer begrundelsen for ændringen fra Mands Minde-foredragene i 1838, det samme år som de meget negative udtalelser, der citeres s. 109 og 119! Men værre er det, at Grundtvig, Frederik Barfod og Vilh. Birkedal uden videre opfattes som meningsfæller: De skulle ifølge s. 95 alle have haft

betæneligheder ved højskolerne, og disse betæneligheder voksede efter dannelsen af Det forenede Venstre i 1870.

Det er dog en kendsgerning, at Grundtvig fra 1850'erne accepterede de små bondehøjskoler, selv oprettede en på Marielyst 1856 og især støttede og priste Christen Kold, hvis højskole langt snarere dannede forbillede end Grundtvigs gamle planer om en statshøjskole i Sorø. Barfod og Birkedal repræsenterede en anden holdning, og deres sidestilling med Grundtvig afslører begrænset kendskab til *den tids grundtvigianisme*. Der hentydes gang på gang til indre spændinger, men jeg savner forståelse for deres karakter.

Forholdet var jo det, at grundtvigianismen blev splittet politisk allerede under grundlovsdebatten 1865-66, da Grundtvig, Sofus Høgsbro og mange grundtvigske højskolefolk optog en energisk kamp for bevarelse af almindelig valgret i junigrundlovens forstand. Men det lykkedes Højre og de nationalliberale at gennemføre en konservativ grundlovsrevision, der gjorde landstinget til en sikker højrebastion. Det var udgangspunktet og grundlaget for den lange kamp mellem Venstre og Højre lige til 1901. Lige fra begyndelsen var det både et politisk-socialt opgør og en kulturkamp. Venstregrupperne repræsenterede bondestanden, i stigende grad anført af den brede, folkelige grundtvigianisme med højskoler og friskoler, valg- og frimenigheder som kulturcentre og med klar front mod bykulturen og den akademiske dannelse. Højre støttedes især af de større landmænd og erhvervsfolk; de nationalliberale af akademikere, embedsmænd og de dannede i byerne. Men en del af de ældre grundtvigske ordførere, deriblandt Barfod og Birkedal hældede nærmest til nationalliberalismen. Striden blev derfor også en grundtvigsk broderstrid, og den blev meget skarp.

Høgsbros grundtvigske venstreparti fik et vældigt opsving under grundlovs kampen og blev i 1870 den ledende gruppe i et »forenet Venstre«. Da stejlede højregrundtvigianerne for alvor; især Birkedal tog kampen op mod denne »falske alliance«. På den anden side er der ingen tvivl om, at Grundtvig selv nærmest støttede Høgsbro og Det forenede Venstre, men han døde under den afgørende valgkamp i september 1872. Højre havde i 1870 dannet regering sammen med de nationalliberale, men Det forenede Venstre stiledede også mod regeringsmagten; og ved valget 20. september 1872 fik det flertal i folketinget. Det var just, hvad regeringspartierne, det nu forenede Højre, havde frygtet, og navnlig de nationalliberale havde længe anlagt den taktik at fremstille venstrepolitikere som uvidende, uannede mennesker: uanset deres stemmetal var ingen af disse »transtøvler« værdige til at indtræde i en regering. Derved kom højskolerne i skudlinien, for »det store folkeparti«, som Høgsbro kaldte det, byggede på

en »folkedannelse« med højskolerne som toppunkt. Det var hovedgrunden til Højre-kritikken af højskolerne. Kort sagt: Højre-siden gav ikke op, skønt Venstres folketingsflertal voksede stærkt i 70'erne; og derfor blev de politisk-kulturelle modsætninger stadig skarpere, også inden for den grundtvigske kreds¹.

På denne baggrund falder meget på plads. Både Ulla og Poul la Cour blev stærkt inddraget i denne strid. På forhånd syntes de begge bestemt til at blive højregrundtvigianere. Ullas far var Frederik Barfod og hendes mor søster til Birkedal, og Barfod var nok grundtvigianer, men politisk rent nationalliberal, nær ven af Carl Ploug, der var redaktør af de nationalliberales hovedorgan »Fædrelandet«. Poul var godsejersøn, varm patriot og ivrig for landets forsvar, der blev Højres mærkesag, og hans uddannelse og opfindelser bragte ham nærmest i forbindelse med officers- og erhvervs-kredse. Hans ældre broder Jørgen (kendt som J. C. la Cour), hvem han oprindeligt stod nær, fik direkte tilknytning til de større landbrug, der støttede Højre, både som forstander for Lyngby Landboskole og som sekretær, senere præsident for Landhusholdningsselskabet. De to brødrers far var plejebroder til Frederik Barfod, og de kom meget i det Barfod'ske hjem, hvor de også fandt deres hustru; Ulla og Jørgens kone var søstre. Jørgen blev virkelig typisk højregrundtvigianer; men med Poul og Ulla gik det anderledes. Hvordan kan det være?

Jeg tror, det skyldtes noget i retning af et ungdomsoprør fra *Ullas* side. Hun synes som helt ung at have følt sig en smule fremmed i det Barfod'ske hjem, fordi hun egentlig var adoptivdatter af meget beskeden herkomst (s. 99f). Men da fandt hun glæde og stolthed ved at tilhøre det danske folk, som hun selv oplyser 1872, og dette skal – på den tid og i Ullas mund – sikkert forstås i en særlig konkret og bred forstand, også socialt. Det betød, at selv om hun ikke var en Barfod af fødsel, var hun dog et led af det danske folk. Dér var hun hjemme, og dér havde hun sin opgave (se citatet s. 100).

I denne forståelse af det folkelige har hun kunnet støtte sig til Grundtvig og Grundtvigs hjem, hvor hun også var som barn i huset (s. 93). Den gamle Grundtvig var ikke åndsaristokrat, som H.C. Hansen antyder s. 103. Barfod og højregrundtvigianerne kunne med større ret kaldes åndsaristokrater, men i Grundtvigs senere år, i fru Asta Grundtvigs tid, kom alle slags

1. Jfr. A.P.Th.: Den nygrundtvigske Bevægelse, 1958, s. 40ff, 51ff; Chr. Thodberg og A.P.Th. (red.): Grundtvig og grundtvigianismen i nyt lys, 1983, s. 297ff (Birgitte Thyssen: Grundtvig og grundtvigianismen som politisk faktor) og 365ff.

jævne folk til ham; Grundtvigs hjem var nærmest præget af »den folkelige retning«, der tog afstand fra den akademiske dannelse.

Det var, så vidt jeg kan se, denne tankegang, som drog Ulla til Askov 1867, skønt hendes far havde svært ved at betale opholdet (s. 96) og hverken kunne lide Askov eller Ludvig Schrøder (s. 103f). At hun også var begejstret for Birkedal og besøgte ham undervejs (s. 93f) havde som baggrund, at han just på den tid var et meget stort navn i grundtvigsk-folkelige kredse, nemlig som grundlægger af den første valgmenighed. På Askov blomstrede hun op, og det skyldtes ikke blot Schrøders historisk-kristelige foredrag, men også hans sans for det folkelige fællesskab. H. C. Hansen har bemærket, at der på elevholdet var et skel mellem de »grove« piger og de »fine«, der ligesom Ulla stammede fra dannede hjem (s. 95); men hvad man skal hefte sig ved er, at Schrøder efter Kolds forbillede bevidst søgte at nedbryde dette skel, og at Ulla faktisk fandt sig til rette med de grove piger, ja blev begejstret for dem, som for de sønderjyske bondepiger, der omtales s. 96.

Efter Askov var Ulla klart tilhænger af den folkelige retning og derfor på kant med sine højregrundtvigske omgivelser. Hun kritiserede åbenlyst sin ældre svoger Jørgen (f. 1838) og hans fine landboskole, betragtede, som Jørgen selv skriver 1869, hans virksomhed »med Kulde som en tom, indholdsløs, ligegyldig for ikke at sige lyssky og fordærvelig Gjærning« (s. 97). Det er hårde ord fra en purung pige (f. 1850), i en familie der ellers var præget af varmt og nært sammenhold (iflg. familiebrevene). Alene dette citat burde have sat H. C. Hansen på sporet af den kløft, der havde åbnet sig inden for den grundtvigske kreds.

Derfor ville hun ikke have arbejde på landboskolen (1869), og da der året efter igen var tale om at hun skulle hjemmefra og »i plads«, havde hun den inderlige bøn til sine forældre, at det ikke skulle være hos folk, der som hun skriver »er Fjender af den Grundtvigske og Folkelige Retning, for det har saa megen Betydning for hele min Natur og Væren, at jeg kunde tale med Venner om det, og ikke skulde tvinges til at bekjempe Fjender af det« (s. 97). Også dette kan have brod mod landboskolen, i hvert fald vidner det om en fast overbevisning. Barfod måtte bøje sig, og han måtte også invitere fru Asta Grundtvig med til Ullas bryllup i 1873, skønt Asta fortsat sluttede sig til den folkelige side i den politisk-kulturelle kamp. Det højeste, Barfod kunne svinge sig op til, var at kalde Asta Grundtvig en »*skikkelig* gås« (s. 104), dvs. ikke så farlig som de andre venstregrundtvigianere!

Men Poul la Cour blev helt fascineret af Ulla. I 1874 skrev han til hende, at han havde gjort sig følgende betragtning: »mon ikke Vorherre bestandig er så god imod mig, bestandig fører det så godt, og navnlig bestandig

lader Toner fra Livets og Åndens Verden lyde for min Sjæl, når jeg kun kunne vente Tomhed, – mon han ikke bestandig fylder mig med de Stemninger og Tanker, som bære ud over Endeligheden, – fordi min Vej er Ullas Vej, og fordi Vorherre vil gøre det godt for hende«¹. Det var den vej, der førte ham til Askov, men den førte også til problemer med højregrundtvigianerne og navnlig med hans broder Jørgen. Det fremgår klart af deres brevveksling i 70'erne, som kort omtalt s. 108.

Om *udvidelsen af Askov Højskole* i 1878 får vi meget at vide (s. 102ff), men også her savner jeg de politisk-kulturelle kampmotiver. Når Grundtvigs oprindelige højskoletanker blev genoptaget i 70'erne, skyldtes det først og fremmest den højregrundtvigske og nationalliberale kritik af højskolerne, som er smukt repræsenteret s. 105. Men nogle af kritikerne fandt et alternativ til venstrehøjskolerne i Grundtvigs gamle forslag om omdannelse af Sorø Akademi til en statshøjskole på højt fagligt plan. Det første forsøg på en tilnærmelse til Sorøtanken blev gjort af Gotfred Rode på Skovgaard højskole ved København. Den blev oprettet 1874 med en række fag, bl.a. historisk matematik (som nævnt s. 123f); men det var et klart højreforetagende, der ville danne bindeled mellem højskolerne og den akademiske dannelse. Det blev støttet af gode højregrundtvigianere som Jørgen la Cour, men mødt med udtalt mistro af den folkelige retning, og skolen måtte snart give op. På den anden side var det sikkert denne udfordring, der førte til lærermødet på Askov i 1876, der er omtalt s. 102.

Det næste forsøg, i 1878, var utvivlsomt især inspireret af præsten Otto Møller, en fanatisk højregrundtvigianer, der samme år udgav en hel bog om sagen. På Tivolimødet i København i april blev Otto Møllers hovedtanker fremført af hans mere moderate ven højskoleforstander Jens Nørregaard, Testrup. De gik ud på en ny højskoletype, en statsanstalt med mange fag, beregnet for dem, der »uddanner sig til større Landmænd, til Embedsmænd, Kjøbmænd o.s.v.«. Formålet var ikke mindst at forene »de kofteklædte og kjoleklædte«, de to klasser, hvori samfundet nu var spaltet². Heroverfor stod Ludvig Schrøder som repræsentant for den folkelige retning. Også han skulle indlede forhandlingerne, og efter hans tale skulle den nye højskole hovedsagelig uddybe de emner, der allerede blev behandlet på højskolerne. I virkeligheden var han direkte modstander af en statshøjskole; før mødet havde han skrevet til Nørregaard, at han ønskede »det hele gennemført ved private kræfter«. Men dette syns-

1. Poul la Cour til Ulla 24/9 1874, AH.

2. Iflg. gengivelsen i Højskolebladet 1876, sp. 274.

punkt kom kun til orde i andre debatbidrag, som hævdede, at det havde lange udsigter med en statsbevilling.

Imidlertid så Højres kultusminister J. C. H. Fischer straks muligheden for at splitte højskolebevægelsen og lod kort efter forlyde, at han gerne ville støtte Nørregaards plan. Schrøder og hans meningsfæller fik derfor travlt, og allerede ved Askovs lærerkursus i august 1878 var sagen klar: Schrøder kunne bebude, at Askov startede en udvidet undervisning samme vinter, og på selve lærermødet blev der stiftet en støtteforening til dette formål. Også Nørregaard tilsluttede sig Schrøders bestræbelser som et foreløbigt skridt, men den rette sammenhæng kom klart frem, da rigsdagen samledes i oktober 1878: Kultusministeren anbefalede faktisk Nørregaards plan, men han blev afvist af Venstres ordførere, der i stedet søgte støtte til den udvidede højskole på Askov¹.

Der kan næppe være tvivl om Poul la Cours stilling. Partiet Poululla, som de nu blev kaldt i familien, var begejstret for Tivolimødet og fik et større skænderi med Barfod og Jørgen la Cour derom (s. 104). Poul deltog også i lærermødet på Askov, hvor han kom som kaldet for Ludvig Schrøder, der straks antog ham som lærer; derved fik den udvidede undervisning lidt af den faglige bredde, som kritikerne havde efterlyst. Jørgen la Cour beklagede stærkt dette spring i Pouls karriere, men erkendte, at det passede godt med – som han skrev – »den ejendommelige Udvikling som din indre Personlighed har undergaaet i de senere Aar« (s. 108f). Allerede året efter optrådte Poul la Cour som talsmand for den udvidede højskole i en lang anmeldelse af et skrift, der arbejdede videre med Sorøtanken. Anmeldelsen burde være omtalt som den første offentlige redegørelse for hans højskolesyn. Han betonedede her, at ønsket om en videregående højskole ikke skyldtes utilfredshed med de bestående. Det skyldtes netop, at begyndelsen var lykkedes godt og derfor burde udvikles yderligere, men fortsat på baggrund af det samme grundtvigske program. Selv om han også tog Nørregaard til indtægt, var det klart Schrøders linie, han sluttede sig til².

Som Askovlærer nærmede la Cour sig også det *politiske* Venstre, og i 1887 var han nær blevet Venstre-landstingsmand (s. 154). I hele sin Askovtid måtte han manøvrere sig frem mellem de politiske minefelter, altid med en moderat og forsonlig Venstre-kurs. Her har jeg ingen indvendinger; det belyses ret indgående af H. C. Hansen.

1. Vedr. udvidelsen af Askov Højskole kan henvises til Roar Skovmand: Folkehøjskolen i Danmark 1841-1892, 1944, s. 292ff; Den nygr. Bev. s. 186ff (om Gotfred Rodes højskole s. 152ff); Hans Lund: Askov Højskole 1865-1965, 1965, s. 114ff.

2. Nordisk Månedsskrift 1879 I, 311ff, især s. 316.

I stedet vender jeg mig nu til det andet hovedspørgsmål: *striden om tro og viden*. Den havde en lang forhistorie. I århundredets første halvdel var der i Danmark etableret harmoni mellem videnskaberne, inkl. teologi og naturvidenskab. Grundlaget var den tyske idealistiske filosofi, især repræsenteret af Fr. Hegel. Fra et filosofihistorisk synspunkt sprængtes harmonien af Søren Kierkegaard, der koncentrerede sig så stærkt om kristendommens etisk-eksistentielle konsekvenser, at han ikke blot måtte forkaste teologien, men også den hegelske enhedsfilosofi. For naturvidenskaberne havde han kun foragt, men fra 1860'erne og 70'erne fik de stadig større betydning i livsanskuelsesdebatten.

Universitetsfilosofiens store navn var på den tid professor *Rasmus Nielsen*. Han var inspireret af både Hegel og Kierkegaard, men tillige af matematisk-naturvidenskabelige studier. I sit hovedværk »Grundideernes Logik« (1864-66) og skriftet »Natur og Aand« (1873) viste han megen respekt for empirisk forskning, men betonedede samtidig dens afhængighed af den menneskelige bevidsthed. Enhver videnskab objektiverer, men objekt og subjekt kan ikke skilles, »der er Bevidsthed med overalt«¹. Og da den menneskelige viden er begrænset, forudsætter den en alt omfattende bevidsthed, der både legitimerer den menneskelige erkendelse og giver objekterne realitet. Fra dette synspunkt kunne han opbygge et nyt tilværelsens system, hvor de fysisk-kemiske processer og organiske udviklingsformer havde samme gyldighed som matematiske funktioner. Naturens kræfter kunne omsættes, ikke tilintetgøres; naturlovene og naturens grunddele var uforanderlige.

På den anden side fastholdt Rasmus Nielsen troens verden som et alternativt princip, personligt og subjektivt modsat det objektive, teoretiske vidensprincip. Netop som absolut uensartede kunne disse to principper forenes i menneskets bevidsthed. Den abstrakte guddomsmagt, som videnskaberne må forudsætte, meddeler sig personligt i »den aabenbarede Religion«. Det er ifølge Bibelen sket gennem ydre begivenheder, men de må forstås som udtryk for en højere »Aandsvirkelighed«. Samtidens universitetsteologi var en stor misforståelse, fordi den klamrede sig til Bibelens bogstav og søgte at opstille en videnskabelig troslære. Men for troen er der ingen problemer. Det afgørende er f.eks. ikke beretningen om skabelsen i seks dage, men det, der derved er udtrykt: at verden er skabt af Gud. Det samme gælder de bibelske mirakelberetninger. Miraklets mulighed kan ikke benægtes; guddommen er ikke bundet af de naturlove, den selv har »sat«.

1. Det er en hovedtanke i *Natur og Aand*, se f.eks. s. 531. Skriftet har undertitlen: Bidrag til en med Physiken stemmende Naturphilosophie.

Men man kan intet bestemt sige om mirakelberetningernes historiske indhold. Troen holder sig til det åndelige, billedlige indhold og overlader roligt den udvortes virkelighed til videnskaben.

På denne måde forsvarede Rasmus Nielsen trods alt grundelementerne i den gamle enhedskultur. Men i 1870'erne blev naturvidenskaberne fremført i en ny fortolkning, der var direkte traditionsfjendtlig. Dens hovedordfører Georg Brandes hævdede at bygge »den moderne Videnskab« og kaldte sit standpunkt naturalisme. Darwins udviklingslære spillede en stor rolle, ikke som biologisk teori, men som grundlag for en antireligiøs humanisme, der betød individets frigørelse fra traditionelle religiøse og moralske normer. »Al den Magt, som Individet tidligere havde afhændet, som det frivillig havde overladt sine Guder og Konger, tager det nu tilbage«, erklærer Brandes, og netop »Darwins Lære vil slaa den orthodoxe Moral til Jorden«. For Brandes førte darwinismen til foragt for det store flertal af menneskeheden: »en Part af Menneskeheden maa betegnes som vilde Dyr, en anden Part som Aber og den aldeles overveiende Majoritet som Dosmere og Ignoranter«. Kulturens fremskridt afhænger af »det geniale Individ«, og dermed tænkte Brandes især på sig selv og de kulturkritiske forfattere, som han introducerede i sine forelæsninger fra 1871. De samlede snart en kreds af danske digtere og litterater, der sluttede op om hans kamp for en almindelig bevidsthedsrevolution¹.

Både Rasmus Nielsen og naturalismen fremkaldte stor offentlig debat, mest i København og størst netop i Poul la Cours Københavns-periode 1864-78. Rasmus Nielsen fik mange grundtvigske tilhængere, og da han mødte modstand fra den nationalliberale dannelse, søgte han alliance med Grundtvig og grundtvigianerne. Med tilknytning til dem gjorde han sig stærkt gældende fra o. 1870, både i et tidsskrift og i talrige folkelige skrifter og foredrag, endog i jyske højskolekredse. Hans trosprincip var omstridt, men på det kulturpolitiske plan betragtede mange, både venstre- og højregrundtvigianere, ham som en forbundsfælle. Studenter fra grundtvigske kredse blev vældig inspireret af hans tanker om tro og vidæn, og Poul la Cour tog faktisk filosofikum og havde måske også senere, som han selv skriver, »den Fornøjelse at høre Rasmus Nielsens ildfulde Foredrag«².

Den naturalistiske retning førte især krig mod den nationalliberale dannelse, og i slutningen af 70'erne blev også naturalismen, nu oftest kaldet

1. Om Rasmus Nielsen kan henvises til Den nygr. Bev. s. 71ff, 141ff; om naturalismen til Hakon Stangerup: Kulturkampen, 1946, I, 67ff (citerer fra Brandes' Hovedstrømninger I, 1872, henh. s. 75, 262, 137f).

2. Den nygr. Bev. s. 73 ff, 143ff, 214ff; la Cour om Rasmus Nielsen i Nord. Månedsskrift 1880 II, 91f.

»realismen«, betragtet som en slags forbundsfælle i dele af den grundtvigske lejr. Det gjaldt dog kun de radikale venstregrundtvigianere. De mere moderate erkendte, at brandesianerne repræsenterede en ny modstander i kulturkampen, en »europæisk realisme«, som burde bekæmpes af en dansk realisme på grundtvigsk grundlag. På Tivolimødet i 1878 berørte Ludvig Schrøder dette problem som en opgave for den udvidede højskole (jfr. s. 102), og han blev snart stærkt optaget af modsætningen mellem fritænker-realismen og det kristne livssyn; i efteråret 1880 betragtede han åben krig som umiddelbart forestående¹.

Alt dette hører vi intet eller næsten intet om hos H. C. Hansen. Det er påfaldende, da disse problemer dannede baggrunden for la Cours tilknytning til Askov. Men tilfældigt er det nok ikke, for de spiller ingen rolle i la Cours breve fra de unge år. Mens brevene oplyser meget om den grundtvigske højre-venstre konflikt, synes de ikke at indeholde et ord om Rasmus Nielsen, ej heller om Brandes og naturalismen. Men også dette er værd at bemærke. Det siger meget om la Cour. Han var på en gang fysiker og troende grundtvigianer, men fandt åbenbart ikke grund til at fundere over forholdet mellem tro og viden. Hvordan hænger det sammen?

På en måde sondrede han lige så skarpt som Rasmus Nielsen, men uden metafysik. Tro og viden var ikke uensartede principper, men forskellige erfaringsområder. Han elskede matematik og fysik, men troen var et andet, lige så sikkert erfaringsområde, som han allerede havde lært at kende i sit hjem. H. C. Hansen har flere citater, som belyser dette. I 1864 skrev han til sine forældre om sine mange minder fra Skærsø på alle årstider, især fra den hyggelige stue om vinteren, når storm og slud rasede udenfor, mens en af søstrene spillede og »vi andre sang til Gud Faders Ære, Lov og Priis, ham, som havde givet os alle disse glade Dage. Da tænkte jeg paa, at jeg ikke var ene, men at jeg hvert Øieblik jeg vilde, kunne kalde paa denne fuldtroe Ven, som aldrig svigter...« (s. 20f).

Denne tankegang omfattede også naturen – helt uden problemer – som i et andet brev fra samme år om solen, hvis venlige stråler skinner på så mange lande og have, så mange, mange mennesker, onde som gode; »oplyser Alt, hvad ellers vilde være mørkt, og opliver og giver Alt Kraft, som ellers vilde stivne af Kulde. Saaledes lader Gud og sin Naade nedstrømme og gennemstraale over os, saa at han oplyser os om Alt, foruden hvilket vi dog vandrede i Mørket, og giver os evigt Liv, foruden hvilket Livet var Intet« (s. 26). Fra dette synspunkt var der intet skel mellem naturens gang

1. Den nygr. Bev. s. 252, 256. Det er formodentlig Schrøders holdning, der afspejles i la Cours brev af 16/11 1881, citeret af H. C. Hansen s. 137 (med note 15 = note 16).

og hans egen skæbne. I et af de lange breve til Ulla funderer han på, om hans livsbane skulle være forfejlet, men slår sig til ro: »intet i Verden er jo dog forfejlet; hvert lidet Himmellegeme føres jo dog ved »den stærkes Ord« ad sine bestemte Veje: Hvi ængstes jeg da for mine?» (s. 99). Det undrede, men anfægtede ham ikke, at mange tænkte anderledes. Om de fleste han traf på sine rejser, måtte han sige: de »kende så lidet, hvad der er Lykke«. Men selv følte han sig »som en Helhed med egen indre Væxt – uafhængig af ydre Omstændigheder«¹.

Ulla delte ganske denne tro og tankegang. Ja, hun blev hans inspiration, strålende til det sidste. Hun døde fra tre små børn kort efter flytningen til Askov, på tærskelen til det højskoleliv hun havde set hen til. Men også dette blev en betagende oplevelse for la Cour. »Jeg havde aldrig før kunnet tænke mig noget så vidunderligt«, skrev han derom. »Det er, som om jeg havde fået Lov til at følge min bedste Ven lige til Paradishavens Gitterport, og set Hendes strålende Glæde ved at blive lukket derind...« (s. 111).

Først på Askov synes la Cour at have mødt de tankemæssige problemer om tro og viden, og det ser ud til, at de kom bag på ham. De meldte sig allerede på det lange lærermøde i august 1878, da han – uden for programmet – blev sat til at tale om »videnskabens grænser«. Som det refereres s. 107, blev foredraget »et livligt Stridsemne«, og han diskuterede »med Bogø og med andre både af hans Mening og af min« lige til midnat. Christoffer Bågård, der var lærer ved Testrup Højskole, havde selv holdt en række foredrag om jordens udviklingshistorie; og da han hørte til de Rasmus Nielsen-påvirkede, er det formodentlig deres opfattelse, som stødte sammen med la Cours.

Værre gik det i 1880, da la Cour i højskolens tidsskrift skulle anmelde et større skrift af præsten J.N.L. Dalsgaard, udgivet 1879 (ikke 1880 som nævnt s. 112). Dalsgaard har utvivlsomt kendt Rasmus Niensens naturfilosofi, men gik videre, da han ikke blot opfattede den bibelske skabelsesbetretning som et poetisk udtryk for at verden er skabt af Gud, men konkret søgte at vise overensstemmelse mellem de seks skabelsesdage og de forskellige geologiske perioder. Både længden af la Cours anmeldelse, ca. 40 s., og dens formelle uklarhed vidner om hans kvaler. Det afgørende var, at han ikke ville opgive de seks skabelsesdage i bogstavelig forstand, og da han også måtte skaffe plads til naturlovene, lod han dem være indført efter syndfloden, fordi Gud ifølge Noa-historien (1. Mosebog kap. 9) da satte regnbuen på himlen som tegn på, at der derefter skulle herske en fast naturorden.

1. Poul la Cour til Ulla 27/12 1871 (begyndelsesdato), 13/2 og 21/3 1872, AH.

Anmeldelsen fremkaldte en langstrakt debat, hvorunder – som omtalt s. 112ff – rollerne var byttet om, idet naturvidenskaben blev forsvaret imod la Cour af to præster. Men de kunne begge støtte sig til Rasmus Nielsen. Dalsgaard afviste bl.a. den bogstavelige bibelforståelse med henvisning til begrebet åndsvirkelighed og gjorde opmærksom på, at regnbuen måtte være lige så gammel som solen og regndråberne. Og præsten Frederik Jungersen gav et helt kursus i Rasmus Nielsens lære om tro og viden. Han beklagede, at la Cour manglede filosofisk dannelse, og la Cour indrømmede, at han ikke havde fået meget ud af filosofikum og Rasmus Nielsens kategorier; de savnede »fasthed« fra et naturvidenskabeligt synspunkt¹.

Den opfattelse, la Cour fremførte i denne debat må betegnes som fundamentalistisk, hvad angår regnbuen og de seks skabelsesdage – i den forstand at bogstaveligt forståede bibelsteder anvendes som norm for den videnskabelige naturopfattelse. Men nu er spørgsmålet, om denne holdning var og forblev karakteristisk for la Cour. Det rejses ikke af H. C. Hansen, men jeg tror det i hovedsagen må besvares benægtende, og at netop regnbuedebatten fik afgørende betydning for ham.

For det første indlod la Cour sig aldrig senere i lignende diskussioner. For det andet har jeg ikke fundet senere vidnesbyrd om offentligt fremførte fundamentalistiske synspunkter af samme art. For det tredje bøjede la Cour sig som fysiker, lærer og skribent faktisk for det Rasmus Nielsen'ske synspunkt, som Jungersen havde gjort gældende: »det er utilstedeligt at bruge bibelen til rettesnor ved naturforskning på en sådan måde, at de resultater, som naturforskningen efter sine egne love må komme frem til, ændres af hensyn til bibelske udtryk« (citeret s. 112f).

I sine foredrag på skolen må la Cour tidligt have fulgt den kurs i hovedsagen at holde sig til sine fag, med redegørelse for deres historie, beviser og begrænsning. Det fremgår af 1. udgave af »Historisk Matematik« (1881), der afspejler hans matematikundervisning. Og da han i 1884 i et par artikler forsvarede sin historiske metode i matematik og fysik, beskæftiger han sig mest med pædagogisk-dannelsesmæssige synspunkter, og den anden artikel ledsages af en note, der betoner, at det ikke var hensigten at fremkalde diskussion. Først til allersidst fremkommer nogle forsigtige bemærkninger om tro og viden. De gør opmærksom på, at grundig matematisk-fysisk kendskabserhvervelse, der »lader føle ens egne grænser, snarere vil støtte

1. Anmeldelsen i Nordisk Månedsskrift 1880 I, 81ff; det sidste fra la Cours svar til Jungersen sst. 1880 II, 91ff. H.C. Hansens henvisninger til stridens indlæg i note 47-50 er alle ukorrekte, bl.a. fordi de ikke tager hensyn til, at tidsskriftets årgange er delt i to bind med selvstændige pagineringer. Interesserede må henvises til bidragene i 1880 I og II og 1881 I (der i note 47 blot betegnes 1880!).

end modvirke det barnestade, som alene er troens forudsætning«. »Den, der med viden vil holde dom over trossager, kan ligeså lidt undvære autoritetstro som den troende selv«, og den videnskabelige autoritetstro bør lytte til de virkelige naturforskere, ikke til »nutidens filosofiske polyhistores«, der kun er »enkyklopædister« i naturvidenskaben¹.

Dette syn på naturvidenskaben uddybes i et foredrag fra 1886 om »Videnskab og Kristendom«, den første mere principielle behandling af dette emne, trykt i bogen »Nutids-Spørgsmål« 1887. Da han kom til Askov, skriver han her, havde han ønsket snarere at være fagmand i botanik og zoologi af hensyn til udviklingslæren, som trængte sig på for de unge. Men nu var han glad for, at hans fag – matematik, fysik og kemi – hørte til grundvidenskaberne, der var langt mere stringente. Hans opgave var at vække sans for grundighed, gøre rede for, hvad vi ved så nøjagtigt som muligt, og dernæst at pege på vor videns grænser. De er til stede overalt, selv i det mest eksakte. Man er intetsteds nået til bunds i naturforskningen. Ved hvert spadestik åbnes øjet for noget, der ligger endnu dybere; med antallet af kendte sætninger forøges antallet af ukendte. Grundvidenskaberne er så omfattende, at der næppe længere er nogen, som fuldt behersker en enkelt gren som f.eks. fysikken. Botanikere og zoologer burde være fagmænd i naturforskningens *grundlag*, men det er uoverkommeligt, og derfor er de tilbøjelige til at bygge på løse hypoteser. Men la Cour vil ikke dermed afvise forsøgene på stringente biologiske forklaringer af mekanisk art, som han refererer udførligt (citeret af H. C. Hansen s. 139f). »Opgaven er mulig, og den bør ingenlunde regnes for ugudelig«. Han indvender kun, at de levende væsener er så komplicerede, at udtømmende undersøgelser er uoverkommelige².

I sit forhold til naturvidenskaben var la Cour udpræget empiriker og derfor meget skeptisk over for samtidens videnskabelige verdensanskuelse, hvorefter alt var forklarligt og fastlagt af uforanderlige naturlove. Der findes mangfoldige, stadig forandrede naturlove, hævdede han i en artikel fra 1891; de erkendte naturlove bygger på erfaringer og fungerer i praksis, men de er ikke i sig selv nødvendige fornuftslove ligesom de logisk-matematiske. Han stillede sig dog ikke afvisende over for overordnede teorier, der ved sammenligning af forskellige fænomener opdager ligheder og dermed »noget af Enheden i Mangfoldigheden«. »Det er en af Menneskesjælens reneste Glæder«³.

1. Hist. Månedsskrift 1884 II, 51ff, især 58f.

2. L. Schrøder (red.): Nutids-Spørgsmål, 1887, s. 60ff, citatet s. 64.

3. Danskeren 1891, V, 358ff, citaterne s. 365. Dette Askovtidsskrift, der havde løbende halvårgangnumre (for månedshefter fra oktober), afløste Hist. Mdskr., der igjen afløste Nord. Mdskr.

Når han ikke kunne acceptere evolutionslæren, begrundede han det ikke fundamentalistisk. I en artikel derom fra 1885 hævdede han, at den slet ikke kunne betragtes som naturvidenskab. Den »ville danse hen over Naturforskningens Fjeldtoppe uden at bryde sig om de uoverstigelige Kløfter...«. Hvis udviklingen var hensigtsløs, altså beroede på tilfældighed, kunne man fylde mange bøger med redegørelser for de tilfældigheder, som var nødvendige blot for at muliggøre liv på jorden. Men han sluttede ikke, som H. C. Hansen refererer s. 138: »ergo er der en hensigt, og altsaa eksisterer Gud«. Artiklens hovedtanke er, at man i enkeltheder må lytte til de lærde, men »i Helheden vil enhver for sig vælge sin Opfattelse« (kursiveret af la Cour). Og dette valg vil som regel have religiøs karakter. Derfor sluttede han artiklen med at erklære, at der *ikke* kunne føres absolut bevis, hverken for eller imod Guds eksistens. Vil man ud over de naturvidenskabelige »enkeltheder«, skriver han, »ser jeg ikke andet, end at den gudsfornægtende resignerer i Erkjendelse af, at han ikke magter Tilværelsens Gaade, og at den gudsbekjendende søger Gud i Troen paa, at han har aabenbaret sig for Menneskene«¹.

Jeg tror derfor ikke, der er grundlag for at opfatte den modne la Cour som bibelfundamentalist i sædvanlig forstand. Det lægger H. C. Hansen op til, især s. 135ff. Tilsyneladende støttes det af Jeppe Aakjærs og Martin Andersen Nexø's erindringer, hvori de som gamle omtaler deres Askovtid (henholdsvis 1887-88 og 1891-93) og begge berører la Cours bibelfaste meninger om regnbuen. Men Aakjær kom til Askov som et forrygende brushoved, der havde været anklaget og fængslet for at »prædike Oprør og Revolution«; og han blev leder af en mod skolen kritisk diskussionsklub, som la Cour til hans forbitrelse måtte advare imod (i egenskab af stedfortræder for Schrøder, der da var landstingsmand). Aakjærs skildring er polemisk og klart misvisende i påstanden om, at la Cour var »saa ulidelig ortodox, at hvert Ord i Biblen skulde gaa foran al Fysik«. La Cour, der i 1889 arbejdede på at forklare solenergien uden hensyn til skabelsesberetningen og som fysiker fulgte princippet: »tvivl om alt«! (H. C. Hansen s. 165ff, 260). Som begrundelse henviser Aakjær kun til regnbuehistorien, og den kan meget vel være trukket frem af diskussionsklubben fra artiklerne i 1880. Hos Nexø er det klart, at den ikke bygger på la Cours foredrag, hvor »Fysikken med sine strænge Love tumlede det hele«. Men der skal, beretter Nexø, være »opstaaet Strid blandt os Elever om, hvordan det skulde forstaas, at Gud efter Syndfloden satte Regnbuen paa Himlen; og vi gik til la Cour med Spørgsmaalet. Han afgjorde, at det skulde forstaas bogstave-

1. Danskeren 1888-89, I, 67ff, citater henh. s. 70, 68, 82.

ligt som det stod i Skriften«, men ville i øvrigt ikke indlade sig i diskussion derom¹.

Hvis denne beretning er korrekt, hænger la Cours reaktion formodentlig sammen med, at bibelordet for ham lå på et andet plan end det, elevernes spørgsmål lagde op til. Af et brev fra 1899 fremgår, at han overhovedet betragtede diskussioner om kristendom som nytteløse; i trossager er der »ikke meget Haab om, at det ene Menneske kan hjælpe det andet ved Raisonnementer«. Det er hvert enkelt menneskes sag (citeret af H. C. Hansen s. 141). I samme sammenhæng gik han endnu videre, idet han tilføjer: »Men rent Tyranni bliver det, dersom det ene Menneske vil prøve paa at paadutte det andet sin egen Opfattelse og kræve, at den skal godkjendes«².

På den anden side sagde la Cour ikke nej til at holde foredrag om kristendom og naturvidenskab. Det ovennævnte fra 1886 blev sikkert efterfulgt af mange andre. Men han talte mest om naturforskningen som sådan og om enkelte fremragende naturforskere som Pasteur og Faraday, der havde fastholdt deres kristne tro. Naturligvis gav han også udtryk for sin egen tro, men kun i få ord. Efter nogle foredrag af denne art i 1900 sluttede han: »Man vil maaske indvende, at Foredragene egentlig ikke har paavist nogen Overensstemmelse mellem Kristendommen og Naturvidenskaben; dertil er kun at sige, at ingen kan overbevises om Kristendommens Sandhed ad Naturvidenskabens Vej, det er en ren Trossag af subjektiv Art; det at blive rigtig troende sker kun ad den personlige Erfarings Vej«. Men er man i tvivl, er det godt at lytte til de troende naturforskere (som var omtalt i det første foredrag). »Man skal ikke være bange for at undersøge Fænomenerne i Naturen; de virkelige Resultater, man kommer til, vil ikke stride mod Kristendommen paa noget som helst Punkt«³. Efter et andet foredrag fra 90'erne kom en lignende tilføjelse. Det drejede sig om »der store skabte Verden«; og han sluttede med at gøre opmærksom på, at skulle »Himlen« derved være gået i stykker for nogen, saa behøvede »»Aandens Himmel«, hvor Gud, som selv er en Aand, bor, ikke at gaa i Stykker; men den modne

1. J. Aakjær: Drengaar og Knøseaar, 1929, s. 153, 192f; M. Andersen Nexø: Vejs Ende, 1939, s. 14, 24. Nexø skeler lidt til Aakjærs bog (s. 55f), beretter som Aakjær om en kritisk diskussionskreds (s. 28f) og oplyser, at han på Askov gjorde op med kristendommen (s. 51) – ganske som Aakjær 1887-88 (om end vaklende, Drengaar og Knøseaar s. 209ff).

2. La Cour til F. Linderberg 5/9 1899, AH.

3. Foredrag ved studentermøde på Askov, refereret i Ringkøbing Amts Avis 25/8 1900 (AH); efter stil og tegnsætning formodentlig skrevet af la Cour. Iflg. indledningen holdt han tre foredrag, med titlen »Kristendom og Naturforskning«.

Tænker maa selv se at finde sig til rette med dette«¹.

I disse foredrag kan la Cours udtryksmåde minde om Rasmus Nielsens. Ret forstået kunne tro og viden ikke komme i strid; de hørte hjemme på hver sit plan. La Cour var nok mere tilbøjelig til at betone de bibelske begivenheders »fysiske« virkelighed, men han kunne ikke tale om trossager og fysik på samme måde. Derimod er der, som det fremgår, unægtelig den forskel, at la Cour ikke indlod sig på filosofiske overvejelser. Han forholdt sig rent praktisk både til tro og viden.

Fra dette synspunkt kan jeg tilslutte mig H.C. Hansens konklusion s. 141: Tro og videnskab udfoldede sig for den modne la Cour i to forskellige dimensioner. Men i forlængelse heraf melder der sig et spørgsmål, som jeg til sidst i det mindste vil antyde: Var der ikke derudover en *tredje dimension hos la Cour?*

La Cours naturvidenskabelige foredrag meddelte jo ikke blot kundskaber. »At trænge ud i Verdensrummet under Poul la Cours Vejledning var en æventyrlig Oplevelse«, skrev Andersen Nexø. »Og næsten lige saa æventyrligt var det at følge Poul la Cour indad i Menneskelegemet og gaa paa Opdagelse dér« (s. 132). Mange andre elever fik lignende indtryk, som s. 134 sammenfattes med ordene: »de blev bragt til at undres over naturen, leve sig ind i naturens storhed«.

Denne undren forudsætter ikke tro, og fra et videnskabeligt synspunkt kan den betragtes som en betydningsløs psykologisk biomstændighed. På den anden side har mange naturforskere givet udtryk for følelser af denne art, især ved nye opdagelser; og i disse følelser udtrykkes netop en oplevelse af naturen som en forud givet *realitet*, som givne sammenhænge, der *opdages*, og tillige engagerer forskeren personligt².

Noget lignende gælder for det historiske perspektiv i la Cours foredrag. Det spændte langt videre end Grundtvigs, der var kirkehistorisk orienteret;

1. Iflg. la Cours eget referat i ovn. brev til Linderberg (note 22). Even Marstrand: Omkring Askov, 1924, s. 68 omtaler et ældre foredrag om stjernehimlen, hvorefter la Cour rejste spørgsmålet om der blev plads til Gud i det store verdensrum. »Og saa talte han om en anden Himmel, den Himmel, hvor Gud bor«. Marstrand blev senere elev på Askov (1897-98) og gav i et brev derfra en god skildring af la Cours undervisning (cit. sst. s. 59f). I ét foredrag kunne eleverne både »faa Indtryk af Naturens Storhed og Lovmæssighed og opleve, at der bag Naturen er en Aandsvirkelighed, en levende, personlig Gud« (sst. s. 60). Det svarer godt til Rasmus Nielsens tankegang!
2. Jfr. f.eks. Niels Bohr (flere forf.), 1964, s. 112 (om Bohr), 121 (om W. Heisenberg); Werner Heisenberg: Wandlungen in den Grundlagen der Naturwissenschaft, Stuttgart 1973, s. 140ff; Olaf Pedersen i tidsskriftet Fønix 1984, 198ff.

det fremdrog naturstudierne, som Grundtvig overså, i vidt forskellige kulturer og tidsaldrer. På den anden side rummede det en polemik mod den sædvanlige indlæring af naturvidenskabens resultater, der ser bort fra fortiden som et tilbagelagt stadium. Ved la Cours undervisning blev matematik og fysik til opdagelsesrejser, der begyndte i fjern fortid; historien blev en dynamisk, mangfoldig virkelighed, som vi er afhængige af og selv fører videre. Han ville »vise, hvor der er famlet og prøvet, anet og fundet, lidt og stridt for mangt et lidet skridt, som blev gjort«. For ved »at klavre af naturforskningens fjeldstier« bliver man mindre udsat for at anse sig for »færdig« og klog på alting, og man bliver heller ikke så udsat for at give tabt i følelse af sin afmagt. Man får »den spændighed, som er nødvendig for at udrette noget dygtigt i livet« – til fælles bedste. Det sidste må underforstås. Det fælles bedste var så selvfølgelig en målsætning i grundtvigske kredse, at man ikke behøvede at nævne det; det var f.eks. også underforstået, når la Cour i 1890 taler om historiens kraft til at skabe nutidsliv (s. 160)¹.

Kort sagt: la Cours historiske perspektiv opfordrer til medmenneskelig solidaritet. Jeg tror derfor, Andersen Nexø rører ved noget centralt, når han i sin nekrolog skriver om la Cour, at han »bestandig var mere Menneske end Videnskabsmand. Mennesket var for ham undergivet større Love, end Forstanden kan eftervise; og imod Darwins nøgne Kamp for Tilværelsen havde han – paa en Tid, hvor den var Stikordet – det menneskelige Mod at sætte Kærligheden som Livsbærer« (s. 469). Nexø sigter dermed i grunden til samme holdning som Ulla allerede i 1867, da hun fra Askov skrev, at hun syntes, hun her havde fået »en Livsstyrke og Villie til at voxer i den« – den livsstyrke, som bæres af »den varme Kjærlighed til vores Land og den hele Menneskeslægt, ... med en Trang til selv at være et Led af den Kjæde, der har den store Gjærning at forplante Livet fra Slægt til Slægt« (s. 95).

Denne holdning var også grundlaget for la Cours mangfoldige udadvendte virke med foredrag og kursus, skytteforeninger og gymnastiksag osv., og med opfindelser og teknik til gavn for hele landet og især for de små landsbysamfund. Det er godt belyst af H. C. Hansen. Psykologisk kan hans virketrang måske kaldes selvrealisation, som H. C. Hansen skriver s. 412. Men for la Cour selv var det konkrete opgaver, som lagde beslag på ham, krav som han ikke kunne afvise, selv om han var konstant overanstrengt.

At alt dette udgjorde en tredje dimension ved siden af tro og viden, stod

1. Citaterne fra Hist. Mdskr. 1884 II, 55-57. Hos Grundtvig findes det fælles bedste o.l. udtryk typisk i hans højskoleskrifter (genoptaget fra oplysningstiden), f.eks. det danske Fiir-Kløver, Værker i Udvalg IV, 149 f, 173, 180, 182. – Den artikel H. C. Hansen henviser til s. 160 – fra Højskolebl. – kom også i Danskeren III, 259 ff. Ordet »Selvbedrift« øverst s. 160 skal være »Selvdrift«.

næppe la Cour klart. For datidens højskolemænd hang det naturligt sammen med deres kristendom, og jeg har kun fundet det som en særlig dimension i la Cours selvbiografi fra 1903¹. Her skriver han ikke om sin tro, men sondrer mellem sine fysiske arbejder, der omtales ret indgående, og det han kalder *den menneskelige side* af sit liv, som han dog i 25 år havde anset for sin hovedgerning. Og dette skyldtes især Ulla og hans daværende hustru Christine, skriver han. »Begge havde baade Evner og Adhu for det menneskelige; og under deres Indflydelse groede der noget op af min i den Retning ellers ret fattige Jordbund, som dog – efter alt at dømme – har faaet Betydning for mere end mig selv«.

Det indtryk, jeg har givet af H. C. Hansens bog, er naturligvis ensidigt. Jeg har mere fremhævet mangler end fortrin, og bogen har mange fortjenester, der ikke vedrører min opposition. Lad mig nævne dens skildringer af la Cours betydning som meteorolog, i telegrafiens og aerodynamikkens historie, for udnyttelse af vindenergi, udbredelse af vindmøller og tekniske kundskaber – med linier frem til nutidens energidebat. Desto mere må det påskønnes, at H. C. Hansen har taget »det menneskelige« med, inddraget la Cour som grundtvigianer og folkeoplyser og dermed også givet sig i kast med historisk-biografiske opgaver. Trods de svage sider, som jeg har opholdt mig ved, er det virkelig blevet en helhedsbiografi.

1. Se s. 108, note 2.